

بررسی تأثیر عوامل مختلف بر فرهنگ حجاب و عفاف و ارزشهای اخلاقی در دبیرستانهای شهرستان گرگان

| عبدالعارف شجاعی* |
(مذهب: حنفی - استان گلستان)

چکیده

این پژوهش با عنوان بررسی تأثیر عوامل مختلف بر فرهنگ حجاب و عفاف و ارزشهای اخلاقی در دبیرستانهای شهرستان گرگان برآمده است و برای بررسی عوامل، به چهار منبع یا ابزار کتب درسی، تعامل اولیای مدرسه با دانش آموزان، فعالیت پرورشی و محتوای ساعات پرورشی در انتقال فرهنگ دینی عفاف و حجاب، با عنوان اهداف جزئی پرداخته است. روش پژوهش توصیفی، جامعه آماری مورد نظر در این پژوهش کلیه دانش آموزان دبیرستانهای شهرستان گرگان به تعداد ۱۸۴۳۳ نفر هستند که در سال تحصیلی ۸۹۸۸ به تحصیل اشتغال دارند. این نمونه آماری برگرفته از جدول گرجسی و مورگان به تعداد ۳۷۷ نفر که به روش تصادفی طبقه‌ای برحسب جنسیت انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها شامل پرسشنامه محقق، ساخته با ۴۲ سؤال بسته پاسخ با پایایی ۹۹ صدم در مقیاس ۵ گزینه‌ای لیکرت با سطوح پاسخ خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد که به ترتیب از ۱۵ نمره‌گذاری شده است. برای سؤالات آزمون، از آزمون کای اسکوئر استفاده شده است. پس از تجزیه و تحلیل، یافته‌های پژوهش نشان داد که هر یک از ابزار انتخاب شده انتقال فرهنگ

* دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی دانشگاه شهید بهشتی

۱- با همکاری فاطمه بیگی زاده (مذهب: حنفی - استان گلستان)

در آموزش و پرورش یعنی کتب درسی، تعامل اولیای مدرسه، ساعات پرورشی، فعالیت پرورشی در انتقال فرهنگ عفاف و حجاب مؤثر می‌باشند و دانش‌آموزان اطلاعات رفتار خود را از این منابع دریافت نموده‌اند. کلیدواژه‌ها: فرهنگ دینی^۲، ارزشهای اخلاقی^۳، عفاف و حجاب^۴.

طرح مسئله

قوام، استحکام و انسجام اجتماعی در هر جامعه‌ای بسته به نظام فرهنگی و مجموعه عقاید و باورها، ارزشها و هنجارهای آن جامعه است. بدون التزام و پایبندی به آن مجموعه، نه تنها جوهره آن جامعه و تمایزش با دیگر جوامع و اجتماعات مشخص نمی‌شود، بلکه کنش اعضای جامعه نیز دست‌خوش نابسامانی و در نهایت، کشمکش و نارضایتی و ... می‌گردد. از منظر اسلام، زندگی و حیات آدمی یک زنجیره طولانی به هم متصل است که بخشی از آن در دنیای مادی قرار دارد و بخش دیگر متعلق به ماوراء ماده است. بنابراین، نظام فرهنگی اسلام عهده‌دار بایدها و نبایدهای مطابق با سراسر این حیات است. اگر دین در عرصه اجتماع حضور فعال داشته باشد، روابط فردی و اجتماعی به شکل کاملاً هنجاری تجلی می‌کند. در غیر این صورت، هیچ‌گونه تضمینی برای پاسداری از هنجارهای دینی وجود ندارد. در نتیجه، نظام کنش اعضا برهم خورده و با اختلال و بحران مواجه می‌گردد (ر.ک: انصاری، ۱۳۸۹، ش، ۱، صص ۸۶۸۴).

در ارزشهای الهی فرهنگ غنی اسلامی و در رأس همه ارزشها، ارزشهای اخلاقی قرار می‌گیرد؛ چرا که پیامبر اسلام فرمود: «من برای برپایی مکارم اخلاق برانگیخته شده‌ام».

ارزشهای اخلاقی عفاف و حجاب، ضامن سلامت جامعه هستند و آموزش و پرورش، یکی از مهم‌ترین

نهادهایی است که در آموزش این ارزشها، برای جلوگیری از پیامدهای اجتماعی، می‌تواند مؤثر باشد.

در این پژوهش بنا به اهمیت موضوع، ابزارهای انتقال این ارزشها در آموزش و پرورش مورد بررسی قرار می‌گیرد. به علت توجه اسلام به ارزشهای اخلاقی، در جامعه اسلامی ما، پیش از آنکه مفاسد اقتصادی یا مشکلات سیاسی مورد توجه قرار گیرد، مفاسد اجتماعی و فرهنگی خصوصاً عدم رعایت عفاف و حجاب جلب توجه می‌کند. هرچند با توجه به اهمیتی که این موضوع دارد، برنامه خاصی برای آن ارائه نشده است؛ چرا که شواهد و قرائن نشان می‌دهد معضلات فرهنگی و اجتماعی ما

۲- Religious culture

۳- Moral values

۴- Chastity & Veil

بسیار جدی است. آمارهایی که شاخصهای آسیب در نهادینه کردن ارزشهای عفاف و حجاب محسوب می‌شوند و مستقیم و غیرمستقیم عدم رعایت این ارزشها را نشان می‌دهد، شامل: روابط غیراخلاقی دختران و پسران در کشور، فرار دختران در کشور، افزایش سن ازدواج، اولویتهای ارزشهای دینی در جوانان و میزان اعتقادات مذهبی آنها (رحیمی‌نژاد و احمدی، ۱۳۸۷ش، ص ۲۷).

براساس آمارها، نرخ فرار دختران از خانه سیری صعودی را طی می‌کند: از ۳/۰۱ در هر صد هزار نفر جمعیت در سال ۱۳۷۶ به ۴/۳ در هر صد هزار نفر جمعیت در سال ۱۳۸۳ و سپس با جهشی ناگهانی به ۶/۳۳ در سال ۱۳۸۵ که موجب می‌شود تا به آن به عنوان یک مسئله اجتماعی نگریده شود (عبدلهی، ۱۳۸۲ش، ص ۱۰۲).

سن ازدواج یکی از شاخصه‌های مهم برای ارزیابی میزان سلامت و بهداشت جسمی و روانی افراد یک جامعه محسوب می‌شود. طبق اعلام مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، سن ازدواج برای پسران ۲۹ و دختران ۲۸ است. این اعداد و ارقام هرچه که باشد، از بالا بودن نامعقول سن تأهل خبر می‌دهد. براساس تحقیقات انجام شده، نیافتن همسر ایده‌آل از نظر اخلاقی و اعتماد نداشتن به پسران به علت شیوع بیبند و باری اجتماعی در برخی از آنها، علت بالا رفتن سن ازدواج است (کاظمی‌پور، ۱۳۸۶ش، ص ۵۸).

در کشور ما که هنجارهای دینی نزد عموم مردم از مطلوبیت خاصی برخوردار است و جوانان، بخش غالب جمعیتی را تشکیل می‌دهند، این ارزیابی در حوزه اخلاق اجتماعی و روحیه جمعی نیز مطرح می‌شود و دامنه تأثیر سن ازدواج را به حوزه‌های رفتاری و فرهنگی هویتی نسل جوان می‌کشد (احمدی، ۱۳۷۲ش، ص ۱۲). این رویدادها وقتی حساس‌تر می‌شود که عصر کنونی را عصر ارتباطات و جهانی شدن بدانیم. عصری با هجوم بی‌مهابای عناصر فرهنگی مغایر با فرهنگ اسلامی ایرانی به جامعه ما، که بسیاری از فعالیتهای فرهنگی، از جمله مسئله حجاب و عفاف را تحت تأثیر خود قرار داده است.

در این بزنگاه‌خطیر فرهنگی، آموزش و پرورش بیش از هر نهاد دیگری می‌تواند آموزشهای دینی و اخلاقی را در قالب مطالب درسی در کتب دین و زندگی، مطالعات اجتماعی، ادبیات فارسی و ... به شکل مستقیم و غیرمستقیم ارائه دهد، یا در بسته‌های آموزشی، در قالب مطالب غیردرسی (پرورشی) و با عناوین مهارتهای زندگی و فوق برنامه، تدوین نماید و به دانش آموزان آموزش دهد.

هم‌چنین فرصت ساعات دروس پرورشی که در برنامه هفتگی دانش‌آموزان قرار داده شده است، بهترین فرصت، برای گفتگو و مشاوره در مورد مسائلی است که دانش‌آموزان نوجوان متوسطه با آن درگیرند. این ابزارها که فرصتهای مغتنمی برای تربیت دانش‌آموزان است و به آنها کمک می‌کند که شیوه‌های مقابله با مسائل دوره نوجوانی و حل آنها را بیاموزند، در عین حال سلامت روانی و فکری خود را حفظ کنند. این آموزشها باعث می‌شود تا به بیراهه‌ها کشیده نشوند و به روابط غیراخلاقی و فرار از خانه پناه نبرند و با تجربه‌های تلخ عشقی از ازدواج، به عنوان بهترین راه زندگی سالم، اجتناب نکنند. همه این برنامه‌ریزیها وقتی می‌تواند میسر شود که اولیای مدرسه با تعاملی درست، برگرفته از تعالیم دینی و دانش روان‌شناسی با دانش‌آموزان برخورد کنند و به تعلیم و تربیت آنها بپردازند؛ چرا که به نظر می‌رسد برای بهترین محتواهای مورد نیاز افراد اگر از کانالهای ارتباطی درست بهره گرفته نشود، مسلماً ابتر و عقیم خواهد ماند. تعامل اولیای مدرسه چه در تفهیم مطالب درسی و چه در انجام فعالیتهای پرورشی، یکی از مؤثرترین کانالهای ارتباطی است که می‌تواند در ارتباطی غیررسمی و عمیق و صمیمی بدون مقاومت گیرنده، به انتقال مفاهیم دینی و اخلاقی بپردازد (رزازی فر، ۱۳۷۷ش، ص ۲۹).
اهمیت و ضرورت پژوهش

همان‌طور که اشاره شد، تأثیر عمل نکردن به هنجارهای اجتماعی بسیار گسترده است. رعایت نکردن حجاب و عفاف بنیان خانواده را که مهم‌ترین هسته اجتماع در تربیت و جامعه پذیر کردن نسل بشری است، تهدید می‌کند. روابط اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و باعث رکود فعالیتها در عرصه‌های مختلف جامعه می‌شود. از همه مهم‌تر رعایت حجاب و عفت قانون اسلام است و در اسلام، یکی از اصول اساسی زندگی اجتماعی تعریف شده است و رعایت نکردن آن به اعتقادات و باورهای اجتماعی آسیبهای جدی می‌زند (خادمی، ۱۳۷۹ش، ص ۵۷).

عمق بخشیدن به آموزه‌های دینی در کودکان و نوجوانان، آنان را از آسیبهای اخلاقی و اجتماعی مصون می‌دارد؛ چرا که بسیاری از شرارتهای افراد، ناشی از نداشتن تربیت دینی و اخلاقی می‌باشد و درونی شدن ارزشهای دینی مانند حجاب، باعث می‌شود آنان در برابر این انحرافات مقاومت بیشتری داشته باشند. والدین و مربیان اگر بخواهند کودکان را با حجاب آشنا کنند و این امر را در آنان نهادینه سازند، باید از سنین کودکی و نوجوانی شروع کنند؛ چرا که فردا دیر است. در نظام تربیتی اسلامی آغاز تعلیم و تربیت با استفاده از

روش‌شناسی و بررسی شیوه‌های صحیح تربیتی جایگاه ویژه‌ای دارد. درخت پرثمر تربیت، آن‌گاه به بار می‌نشیند که نظریه‌های تربیتی در قالب شیوه‌های صحیح و درست به اجرا درآید. روشهای الگوآفرینی، محبت، تشویق و روش قصه‌گویی مؤثرترین روشهایی هستند که والدین و مربیان را در درونی کردن حجاب در کودکان و نوجوانان یاری می‌دهند (ایران‌نژاد، ۱۳۸۵ ش، ص ۸۹).

نظر به اینکه نهاد خانواده به عنوان اولین مدرسه، و پدر و مادر به عنوان اولین معلمان انسان تلقی می‌شوند، بنابراین در این نهاد اجتماعی بسیار مهم و حیاتی، معلمان می‌بایست آموزش لازم را در زمینه تربیت و تزکیه و القای اعتماد به نفس (که در برابر عقده حقارت قرار دارد) به فرزندان بیاموزند تا از همان آغاز ارتباط با کودکان و نوجوانان در جهت حفظ حرمت و مقام و منزلت فرزندان دختر تلاش نمایند (اسماعیلی، ۱۳۸۴ ش، ص ۲۷).

تعریف مفاهیم

۱. فرهنگ دینی

فرهنگ دینی به مجموعه روشها، باورها، رفتارها، کردارها و اخلاق دینی یک ملت اطلاق می‌شود، که این کنشها و واکنشها نسبت به شرایط زمان و مکان متفاوت است و می‌تواند به صورت اصولی از قانون اساسی کشور باشد و یا اینکه اساساً فردی اطلاق شود. در واقع تمام رفتارها و کردارها و حتی پندارهای مردمی که از اعتقادات درونیشان، منشأ گرفته می‌شود را فرهنگ دینی آن مردم یا آن جامعه نامند (خردمندی، ۱۳۸۸ ش، ص ۱۰۲).

۲. حجاب

حجاب؛ معنای مختلفی مانند: «پرده، ستر، نقابی که زنان چهره خود را با آن می‌پوشانند، روی‌بند، برقع، چادری که زنان سر تا پای خود را بدان می‌پوشانند» دارد، در کل می‌توان گفت حجاب به معنی پوشش است (جعفری، ۱۳۶۶ ش، ص ۹۲).

۳. عفاف

عفاف؛ به عنوان یک فرهنگ، روش و منش مسلمانان را تبیین می‌کند و به آنها چگونه بودن و چگونه زیستن را آموزش می‌دهد. خودداری از آنچه که زیبا و شایسته نیست، خودداری از طرحها و طمعهای پست (ابن‌منظور، ۱۳۶۷ ش، ج ۱، ص ۱۲). در کتاب لغت، عفاف، نگه داشتن نفس از ارتکاب معاصی و کارهای حرام می‌باشد.

اهداف تحقیق

هدف کلی بررسی تأثیر عوامل مختلف بر فرهنگ حجاب و عفاف و ارزشهای اخلاقی در دبیرستانهای شهرستان گرگان است، اما اهداف جزئی عبارتند از: ۱. بررسی نقش کتب درسی در انتقال فرهنگ عفاف و حجاب به دانش آموزان. ۲. بررسی نقش تعامل اولیای مدرسه با دانش آموزان در انتقال فرهنگ عفاف و حجاب به دانش آموزان. ۳. بررسی نقش فعالیتهای پرورشی در انتقال فرهنگ عفاف و حجاب به دانش آموزان.

سؤالات تحقیق

۱. تأثیر عوامل مختلف بر فرهنگ حجاب و عفاف و ارزشهای اخلاقی در دبیرستانهای شهرستان گرگان چگونه است؟

۲. آیا محتوای کتب درسی، فرهنگ عفاف و حجاب را به دانش آموزان منتقل کرده است؟

۳. آیا تعامل اولیای مدرسه با دانش آموزان، فرهنگ عفاف و حجاب را به دانش آموزان منتقل کرده است؟

۴. آیا فعالیتهای پرورشی، فرهنگ عفاف و حجاب را به دانش آموزان منتقل کرده است؟

روش پژوهش

از آنجاکه این پژوهش به بررسی نقش رفتار اولیای مدرسه، فعالیتهای پرورشی، محتوای ساعات پرورشی و کتب درسی در انتقال فرهنگ عفاف و حجاب، می پردازد، از روش پژوهش توصیفی از نوع زمینه یابی می باشد.

جامعه آماری

جامعه آماری این پژوهش، شامل کلیه دانش آموزان پسر و دختر دوره متوسطه شهرستان گرگان است که در یکی از مدارس این شهر شاغل به تحصیل بوده و تعداد کل آنان ۱۸۴۳۳ نفر می باشد.

حجم نمونه و روش نمونه گیری

جنسیت	تعداد مدرسه	تعداد دانش آموز
دخترانه	۴۹	۹۴۷۸ نفر
پسرانه	۴۳	۸۹۵۵ نفر
جمع	۹۲	۱۸۴۳۳ نفر

جهت برآورد حجم نمونه از جدول کرجسی و مورگان استفاده شده است. برابر با این جدول و متناسب با حجم جامعه، تعداد ۳۷۷ نفر به عنوان نمونه معین گردید.

روش جمع‌آوری اطلاعات

روش جمع‌آوری اطلاعات، میدانی و کتابخانه‌ای و مراجعه به کتابها، مقالات، مجلات، فصلنامه‌ها و رجوع به سایتهای معتبر علمی بوده است.

ابزار گردآوری اطلاعات

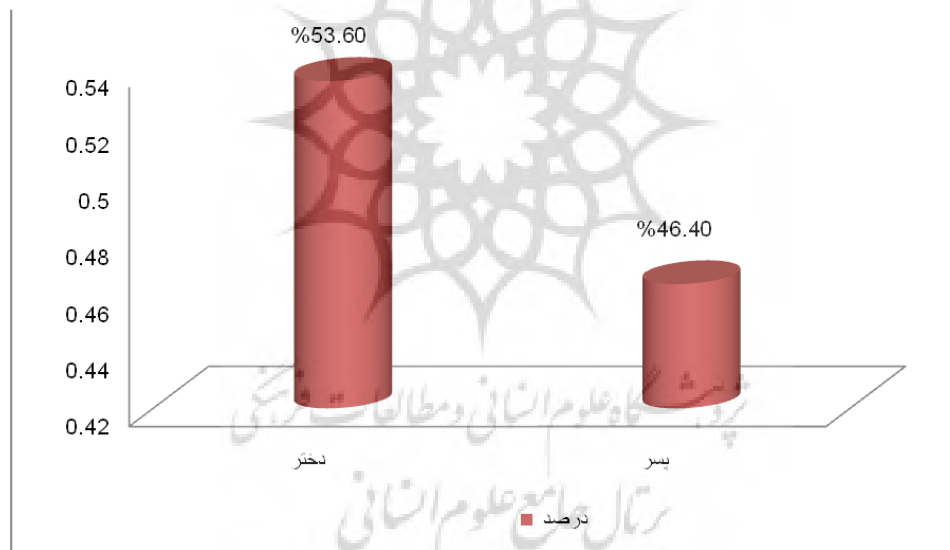
ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه محقق بوده است. در محتوای این پرسشنامه، علاوه بر سنجش متغیرهای جمعیت شناختی، تعداد ۴۵ سؤال براساس طیف لیکرت و در مقیاس پنج درجه‌ای (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد)، تهیه و تنظیم شده است. به طوری که پاسخگویان می‌بایست نظرات خودشان را درباره هر سؤال و در ارتباط با چهار متغیر (کتب درسی، تعامل با اولیای مدرسه، فعالیتهای پرورشی و محتوای ساعات پرورشی) ارائه نمایند. همچنین همه گزاره‌های این بخش از ابزار تحقیق در عباراتی مثبت طراحی گردیده، بنابراین به گزینه خیلی کم نمره ۱، کم نمره ۲، متوسط نمره ۳، زیاد نمره ۴ و خیلی زیاد نمره ۵ تعلق می‌گیرد.

تجزیه و تحلیل اطلاعات

تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی انجام شده است. در بخش آمار توصیفی از جداول توزیع فراوانی (شامل فراوانی، درصد، امتیاز و میانگین نسبی) استفاده شده است. در بخش آمار استنباطی، فرضیه‌های پژوهشی از طریق آزمون خی دو آزمون و تحلیل گردیدند. همچنین به منظور بررسی رابطه بین جنسیت و انتقال فرهنگ عفاف و حجاب از آزمون کای اسکوار و فریدمن استفاده گردید. ضمناً اجرای تمامی مراحل آماری این تحقیق با استفاده از بسته نرم افزاری Spss صورت گرفت.

جدول ۴-۱: توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه از لحاظ جنسیت

درصد	فراوانی	آماره‌ها / جنسیت
۵۳/۶	۲۰۲	دختر
۴۶/۴	۱۷۵	پسر
۱۰۰	۳۷۷	جمع

نمودار ۴-۱: نمودار توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه از لحاظ جنسیت
 نتایج حاصل از جدول و نمودار فوق حاکی از آن است که از مجموع ۳۷۷ نفر نمونه مورد مطالعه، ۲۰۲ نفر معادل ۵۳/۶ درصد را دختران و ۱۷۵ نفر معادل ۴۶/۴ درصد را پسران تشکیل می‌دهند. بنابراین بیشتر آزمودنیها دختران بوده‌اند.

جدول ۴-۲: توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه از لحاظ نوع مدرسه

آماره‌ها	فراوانی	درصد
دولتی	۳۲۱	۸۵/۱
غیرانتفاعی	۲۰	۵/۳
خاص	۳۶	۹/۵
جمع	۳۷۷	۱۰۰

نمودار ۴-۲: نمودار توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه از لحاظ نوع مدرسه
 نتایج حاصل از جدول و نمودار فوق حاکی از آن است که از مجموع ۳۷۷ نفر نمونه مورد مطالعه، ۳۲۱ نفر معادل ۸۵/۱ درصد در مدارس دولتی، ۲۰ نفر معادل ۵/۳ درصد در مدارس غیرانتفاعی و ۳۶ نفر معادل ۹/۵ درصد در مدارس خاص اشتغال به تحصیل دارند. بنابراین اکثر دانش‌آموزان در

مدارس دولتی تحصیل می‌کرده‌اند.

جدول ۳-۴: توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه از نوع مذهب

مذهب	آماره‌ها	فراوانی	درصد
تشیع	۲۷۸	۲۷۸	۷۳/۷
تسنن	۴۷	۴۷	۱۲/۵
بی پاسخ	۵۲	۵۲	۱۳/۸
جمع	۳۷۷	۳۷۷	۱۰۰

نمودار ۳-۴: نمودار توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه از لحاظ نوع مذهب
 نتایج حاصل از جدول و نمودار فوق نشان می‌دهد که از مجموع ۳۷۷ نفر نمونه مورد مطالعه، ۷۳/۷ درصد دارای مذهب تشیع، ۴۷ نفر معادل ۱۲/۵ درصد دارای مذهب تسنن و ۵۲ نفر معادل ۱۳/۸ درصد پاسخی را ارائه نداده‌اند.

جدول ۴-۴: نتایج حاصل از آزمون کولموگروف اسمیرنوف در مورد نرمال بودن داده‌ها

ردیف	آماره متغیر	نمره Z	سطح معناداری
۱	محتوای کتب درسی	۳/۶۱	۰,۰۰۰
۲	تعامل با اولیای دانش‌آموزان	۴/۱۷	۰,۰۰۰
۳	فعالیت‌های پرورشی	۳/۱۴	۰,۰۰۰

نتایج حاصله از جدول فوق نشان می‌دهد که سطح معناداری به دست آمده در هر چهار آزمون کمتر از ۰/۰۵ بوده و بدین ترتیب فرض صفر (مبنی بر نرمال بودن داده‌ها) رد می‌شود. بنابراین آزمونهای پارامتریک برای سنجش سؤالات پژوهش مناسب نبوده و می‌بایست از آزمونهای ناپارامتریک استفاده نمود.

حال با توجه به تک متغیره بودن سؤالات پژوهش، آزمون ناپارامتریک کای اسکوئر مناسب‌ترین آزمون، جهت بررسی سؤالات پژوهش تشخیص داده شد و تمامی سؤالات از طریق این آزمون مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج حاصل از این آزمونها در جداول ۱۲۴ الی ۱۵۴ آمده است:

سؤال اول پژوهش: آیا محتوای کتب درسی، فرهنگ عفاف و حجاب را به دانش‌آموزان منتقل کرده است؟

جدول ۴-۵: نتایج حاصل از آزمون کای اسکوئر در مورد سؤال اول پژوهش

آماره‌ها متغیر	فراوانی	χ^2_{01} کای اسکوئر	D درجه آزادی	Sig سطح معناداری	χ^2_{c} جدول (۰/۰۱)
محتوای کتب درسی	۳۷۷	۱۱۲/۳۲	۴	۰/۰۰۰	۲/۵۴

چون کای اسکوتر مشاهده شده ($02X = 112/32$) با درجه آزادی ($d=4$) از کای اسکوتر جدول ($C2X=2/54$) بزرگ‌تر است، بنابراین می‌توان گفت که آزمون کای اسکوتر در سطح آلفای یک درصد معنادار می‌باشد. به عبارت دیگر می‌توان گفت که محتوای کتب درسی توانسته‌اند فرهنگ عفاف و حجاب را به دانش‌آموزان منتقل نمایند. همچنین می‌توان نتایج حاصل از این آزمون را با احتمال ۹۹ درصد به جامعه آماری تعمیم داد.

سؤال دوم پژوهش: آیا تعامل اولیای مدرسه با دانش‌آموزان، فرهنگ عفاف و حجاب را به دانش‌آموزان منتقل کرده است؟

جدول ۴-۶: نتایج حاصل از آزمون کای اسکوتر در مورد سؤال دوم پژوهش

آماره‌ها متغیر	فراوانی	$01X$ کای اسکوتر	D درجه آزادی	Sig سطح معناداری	$C2X$ جدول (۰/۰۱)
تعامل دانش‌آموزان با اولیای مدرسه	۳۷۷	۲۰۸/۲۶	۴	۰/۰۰۰	۲/۵۴

چون کای اسکوتر مشاهده شده ($02X = 208/26$) با درجه آزادی ($d=4$) از کای اسکوتر جدول ($C2X=2/54$) بزرگ‌تر است، بنابراین می‌توان گفت که آزمون کای اسکوتر در سطح آلفای یک درصد معنادار می‌باشد. به عبارت دیگر می‌توان گفت که تعامل دانش‌آموزان با اولیای مدرسه، توانسته‌اند فرهنگ عفاف و حجاب را به دانش‌آموزان منتقل نمایند. همچنین می‌توان نتایج حاصل از این آزمون را با احتمال ۹۹ درصد به جامعه آماری تعمیم داد.

سؤال سوم پژوهش: آیا فعالیتهای پرورشی، فرهنگ عفاف و حجاب را به دانش‌آموزان منتقل کرده است؟

جدول ۴-۸: نتایج حاصل از آزمون کای اسکوتر در مورد سؤال چهارم پژوهش

متغیر	آماره‌ها	فراوانی	χ^2 کای اسکوتر	D درجه آزادی	Sig سطح معناداری	C^2X جدول (۰/۰۱)
فعالیت‌های پرورشی	۳۷۷	۵۰/۱۴۹	۴	۰/۰۰۰	۲/۵۴	

چون کای اسکوتر مشاهده شده ($\chi^2 = 50/149$) با درجه آزادی ($d=4$) از کای اسکوتر جدول ($C^2X=2/54$) بزرگ‌تر است، بنابراین می‌توان گفت که آزمون کای اسکوتر در سطح آلفای یک درصد معنادار می‌باشد. به عبارت دیگر می‌توان گفت که فعالیت‌های پرورشی توانسته‌اند فرهنگ عفاف و حجاب را به دانش‌آموزان منتقل نمایند. همچنین می‌توان نتایج حاصل از این آزمون را با احتمال ۹۹ درصد به جامعه آماری تعمیم داد.

سؤال اصلی پژوهش: تأثیر عوامل مختلف بر فرهنگ حجاب و عفاف و ارزش‌های اخلاقی در دبیرستان‌های شهرستان گرگان، چگونه است؟

جدول ۴-۹: نتایج حاصل از آزمون کای اسکوتر در مورد سؤال اصلی پژوهش

متغیر	آماره‌ها	فراوانی	χ^2 کای اسکوتر	D درجه آزادی	Sig سطح معناداری	C^2X جدول (۰/۰۱)
فعالیت‌های آموزشی و پرورشی	۳۷۷	۸۴/۲۶۰	۴	۰/۰۰۰	۲/۵۴	

چون کای اسکوئر مشاهده شده ($02X = 84/260$) با درجه آزادی ($d=4$) از کای اسکوئر جدول ($C2X=2/54$) بزرگ‌تر است، بنابراین می‌توان گفت که آزمون کای اسکوئر در سطح آلفای یک درصد معنادار می‌باشد. به عبارت دیگر می‌توان گفت که عوامل مختلف بر فرهنگ حجاب و عفاف و ارزشهای اخلاقی در دبیرستانهای شهرستان گرگان مؤثر بوده است. یافته‌های جانبی

به منظور مشخص نمودن میزان نقش هریک از متغیرهای مورد مطالعه در انتقال فرهنگ عفاف و حجاب از آزمون فرید من استفاده شده است. نتایج حاصل از این آزمون در جدول ۱۰۴ آمده است: جدول ۴-۱۰: نتایج حاصله از آزمون فرید من در مورد مقایسه رتبه‌های هریک از متغیرهای مورد مطالعه، نسبت به انتقال فرهنگ عفاف و حجاب

Sig	D	$02X$	میانگین رتبه‌ها	فراوانی	آماره‌ها متغیر
۰/۰۰۰	۳	۲۱/۳۵۴	۲/۳۷	۳۷۷	محتوای کتب درسی
			۲/۷۰	۳۷۷	تعامل دانش‌آموزان با اولیای مدرسه
			۲/۴۸	۳۷۷	فعالیت‌های پرورشی

با توجه به اینکه سطح معناداری بدست آمده ($sig=0/000$) کمتر از ($0/01$) می‌باشد، بنابراین این آزمون در سطح خطای یک درصد معنادار می‌باشد. به عبارت دیگر می‌توان گفت بین میزان نقش متغیرهای مورد مطالعه، نسبت به انتقال فرهنگ عفاف و حجاب متفاوت می‌باشد.

از مقایسه میانگین‌های رتبه‌ای مندرج در جدول، مشخص می‌گردد که متغیر تعامل دانش‌آموزان با اولیای مدرسه با میانگین رتبه‌ای ($2/70$)، بیشترین نقش را در انتقال فرهنگ عفاف و حجاب داشته و در اولویت اول قرار دارد. همچنین متغیرهای فعالیت‌های پرورشی با میانگین رتبه‌ای ($2/48$)، متغیر محتوای کتب درسی با میانگین رتبه‌ای ($2/37$) در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

نتیجه

این تحقیق با عنوان بررسی عوامل مختلف بر فرهنگ حجاب و عفاف و ارزشهای اخلاقی در دبیرستانهای شهرستان گرگان انجام گردیده است. روش پژوهش توصیفی از نوع زمینه‌یابی و جامعه آماری ۱۸۴۳۳ نفر و حجم نمونه ۳۷۷ نفر می‌باشد، که با شیوه نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی انتخاب شدند. ابزار اندازه‌گیری، پرسشنامه محقق ساخته با ۴۲ سؤالی استفاده شده است. در پژوهش حاضر نیز با توجه به اینکه آموزش و پرورش یکی از مهم‌ترین عوامل اجتماعی کردن نسل جامعه و انتقال فرهنگ دینی و اسلامی می‌باشد، در این پژوهش سه مؤلفه مورد بررسی قرار گرفته است که شرح و تفسیر آن براساس یافته‌های پژوهشی تحقیق، به شرح زیر می‌باشد:

۱. یافته‌های پژوهش نشان داده است که محتوای کتب درسی در انتقال مفاهیم عفاف و حجاب مؤثر بوده‌اند. در همین راستا پژوهش کلبعلی، در سال ۱۳۸۳ در مورد کتابهای فارسی نشان می‌دهد که ارائه ارزشهای اسلامی (اصول عقاید، ارزشهای اخلاقی و احکام) مطابق اهداف این دروس، ارائه شده است. نتایج بررسیهای این تحقیق در مورد کتب تعلیمات اجتماعی نشان می‌دهد که انتخاب محتوای این کتب در جهت اهداف کلی تربیت اجتماعی است و به موضوعاتی چون مسائل روز، واقعیت جامعه، فرهنگ و ارزشهای آن توجه نموده است و به توسعه و درک و فهم دانش آموز از مسائل اجتماعی همت گماشته است. اما محتوای این کتب مطابق اهدافی که برای آن ترسیم شده است به ارزشهای اسلامی و اصول عقاید، خصوصاً اخلاق و احکام اسلامی نپرداخته است. در تحقیقات مهرام ۱۳۸۶ که در رابطه محتوای کتب درسی برای تربیت جنسی بوده، نتایج عدم ارائه مناسب مطالب را نشان می‌دهد. در این پژوهش، به نظر می‌رسد کتب درسی در انتقال مفاهیم عفاف و حجاب مؤثر بوده است، اما همان‌طور که اشاره شد، براساس تحلیل محتوای کتب درسی مهرام، کتب درسی در سطح دبیرستان به این مباحث نپرداخته است. در بررسی این نتیجه، باید گفت احتمال دارد دانش‌آموزان دانسته‌های خود را از کتب مقطع راهنمایی (براساس تحقیق کلبعلی) گرفته باشند و از سوی دیگر چون تعامل با اولیای مدرسه رتبه اول را در تأثیرگذاری داشته است، احتمالاً دبیران کتب درسی در حاشیه تدریس خود و در وقت آزاد کلاس، این مباحث را مطرح کرده‌اند و چون سر کلاس درس به این موضوع پرداخته شده، دانش‌آموز، آن را جزء کتب درسی آورده است.

نتیجه محاسبات آماری در این تحقیق نیز با پژوهش کلبعلی مطابقت دارد و نشان داده است که محتوای کتب درسی در انتقال مفاهیم عفاف و حجاب مؤثر بوده‌اند؛ چون کای اسکوتر مشاهده شده $(\sigma^2 X = 112/32)$

با درجه آزادی ($=4d$) از کای اسکوتر جدول ($C2X=2/54$) بزرگ تر است، بنابراین می توان گفت که آزمون کای اسکوتر در سطح آلفای یک درصد معنادار می باشد. به عبارت دیگر می توان گفت که محتوای کتب درسی، توانسته اند فرهنگ عفاف و حجاب را به دانش آموزان منتقل نمایند.

۲. نتایج محاسبات آماری نشان داده است که تعامل اولیای مدرسه با دانش آموزان، فرهنگ عفاف و حجاب را به دانش آموزان منتقل کرده است؛ چون کای اسکوتر مشاهده شده ($O2X=208/26$) با درجه آزادی ($=4d$) از کای اسکوتر جدول ($C2X=2/54$) بزرگ تر است. بنابراین می توان گفت که آزمون کای اسکوتر در سطح آلفای یک درصد معنادار می باشد. در بررسی پاسخهای دانش آموزان به سؤالات پرسشنامه، آنها در هر سؤالی که به حوزه رفتاری مربوط می شد، بیشتر گزینه تعامل اولیا را انتخاب و سؤالاتی که به حوزه دانشی آنها مربوط می شد، گزینه کتب درسی را انتخاب کرده اند. این نشان دهنده نقش الگویی معلمان و تأثیر رفتار و گفتار آنها بر دانش آموز می باشد. همچنین در بررسی پاسخهای دانش آموزان بیشترین تأثیر را به نسبت بقیه منابع، تعامل اولیای مدرسه داشته است. محقق در پیشینه های انجام شده، پژوهشی که در راستای این سؤال باشد، پیدا نکرده است.

۳. یافته های پژوهش نشان داده است که فعالیتهای پرورشی، فرهنگ عفاف و حجاب را به دانش آموزان منتقل کرده است. گلزاری در سال ۱۳۸۲ در تحقیق خود در مدارس تهران به این نتیجه رسیده بود که به اعتقاد دانش آموزان برنامه های پرورش و پاسخ که مصداقی از فعالیتهای پرورشی است، در مدارس برگزار نمی شود و در این تحقیق نیز دانش آموزان کمترین تأثیر را از فعالیتهای پرورشی دریافت کرده اند. به نظر می رسد باز هم تعامل مربیان پرورشی دانش آموزان را مجاب کرده است که در این قسمت نیز مفاهیم عفاف و حجاب را دریافت نموده اند و یا در مضامین فعالیت پرورشی در زمینه های سرود، تئاتر، شعر و داستان در این مورد فعالیت شده است. نتیجه محاسبات آماری در این تحقیق نیز با پژوهش گلزاری مطابقت دارد و نشان داده است که فعالیتهای پرورشی توانسته اند فرهنگ عفاف و حجاب را به دانش آموزان منتقل نمایند؛ چون کای اسکوتر مشاهده شده ($O2X=50/149$) با درجه آزادی ($=4d$) از کای اسکوتر جدول ($C2X=2/54$) بزرگ تر است. بنابراین می توان گفت که آزمون کای اسکوتر در سطح آلفای یک درصد معنادار می باشد.

۴. همچنین نتایج تحقیق نشان داده است، عوامل مختلف بر فرهنگ حجاب و عفاف و ارزشهای اخلاقی در دبیرستانهای شهرستان گرگان مؤثر بوده است؛ چون کای اسکوتر مشاهده شده ($O2X=84/260$) با درجه آزادی ($=4d$) از کای اسکوتر جدول ($C2X=2/54$) بزرگ تر است. بنابراین می توان گفت که آزمون کای

اسکوتر در سطح آلفای یک درصد معنادار می‌باشد.

پیشنهادات مبتنی بر یافته‌های پژوهش

در سؤال اول براساس نتایج بررسیها، محتوای کتب درسی در انتقال فرهنگ عفاف و حجاب مؤثر است. با این حال پیشنهاد می‌شود: ۱. اهتمام بیشتری نسبت به شیوه‌های غیرمستقیم انتقال فرهنگ صورت پذیرد و مطالب مربوط به پوشش و پاک‌دامنی به شکل داستان و شعر در کتب گنجانده شود. ۲. موضوع عفاف و حجاب در لیست موضوعات تحقیقات دانش‌آموزی قرار گیرد تا علاوه بر انتقال اطلاعات به دانش‌آموزان و یادگیری در سطح شناختی به دانسته‌های آنان عمق بخشد و در رفتارشان تجلی یابد.

در سؤال دوم براساس نتایج بررسیها، تعامل اولیای مدرسه در انتقال فرهنگ عفاف و حجاب مؤثر است. در همین راستا موارد ذیل پیشنهاد می‌گردد: ۱. دانش‌آموزان در تصمیم‌گیریهای نوع، رنگ و مدل‌های پوشش مشارکت داده شوند، تا آنها خود را جزئی از مدرسه بدانند و ارزشها و باورهایشان را با اهداف و ارزشهای اجتماعی هماهنگ بدانند تا رغبت برای رعایت حجاب افزایش یابد. ۲. با حضور افراد و متخصصان روان‌شناس و جامعه‌شناس به اولیای مدرسه و والدین، آموزشهای لازم جهت برخورد مناسب با دانش‌آموزان داده شود. ۳. استفاده از مشاوران مجرب و متخصص در مدارس، کمک شایانی در بهبود رفتار دانش‌آموزان دارد. ۴. برقراری ارتباط بیشتر با برگزاری اردوهای هدفمند که با تعمیق ارتباط، آموزه‌های دینی و اخلاقی را به طور غیرمستقیم آموزش داده شود. ۵. برگزاری جشنواره‌های پوشش، خصوصاً برای دختران و ارائه پوششهای اسلامی متناسب با سلیقه دانش‌آموزان برای هدایت آنها به انتخاب درست پوشش مؤثر است. ۶. معرفی افراد برتر در رشته‌های مختلف علمی، ورزشی و هنری که با رعایت حجاب و پاک‌دامنی جهت ارائه الگو به نسل جوان مؤثر است. ۷. توجه ویژه به تشکلات دانش‌آموزی و استفاده از نظرات آنها در هم‌اندیشیها، می‌تواند برنامه‌ریزان را با زاویه دید مشتریان که دانش‌آموزان دریافت‌کننده خدمات هستند، آشنا سازد و موجبات موفقیت برنامه‌های اجرای عفاف و حجاب را فراهم سازد. ۸. زمینه مشورت و تبادل نظر بین معلمان فراهم گردد و معلمان علاوه بر تدریس به مسائل اخلاقی و تربیتی دانش‌آموزان نیز بپردازند.

در سؤال سوم براساس نتایج بررسیها، فعالیت پرورشی در انتقال فرهنگ عفاف و حجاب مؤثر است. برای تأثیر بیشتر موارد ذیل توصیه می‌شود: ۱. توجه ویژه به فعالیتهای هنری نظیر تئاتر و موسیقی و پرداختن به موضوعات ادبی مانند رمان، شعر و ... به عنوان ابزار انتقال فرهنگ عفاف و حجاب مؤثر است. ۲. ایجاد زمینه جهت فعالیتهای علمی با حضور در پژوهش‌سراهای دانش‌آموزی و ترغیب برای شرکت در جشنواره‌های

علمی مانند جشنواره خوارزمی و ... می تواند در مدیریت پتانسیل‌های مختلف دانش‌آموزان کمک کند. به نظر می‌رسد که ضروری است با توجه به سند تحول راهبردی (که در بند دوم راهبردهای کلان آن، که در راستای نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران در افق چشم‌انداز سال ۱۴۰۴ تنظیم شده) که «نهادینه کردن نگاه یکپارچه به جریان تربیت و رویکرد فرهنگی - تربیتی در کلیه مؤلفه‌های نظام تربیت رسمی و عمومی» را مورد تأکید قرار می‌دهد، باید موضوع تربیت در آموزش و پرورش را با در نظر گرفتن ملاحظات زیر مورد بازشناسی قرار دهد: ۱. باید بین تربیت و آنچه که به عنوان فعالیت‌های امور تربیتی در نظر گرفته می‌شود، تفاوت قائل شد، همچنان که فعالیت‌های آموزشی در بطن خود تربیت را به همراه دارد. فعالیت‌های تربیتی نیز بستر و شرایطی را فراهم می‌سازد تا منجر به تربیت دانش‌آموزان شود، بنابراین چه آموزش و چه فعالیت‌های امور تربیتی ابزاری برای تربیت محسوب می‌شوند. ۲. مسئولیت تربیت، انفکاک‌ناپذیر بوده و همه کارکنان آموزشی، اداری، اجرایی و ... (مدیران، معلمان و کارکنان اداری اجرایی مدرسه) مشمول آن هستند. به عبارت دیگر همه افراد در مدرسه مسئول تربیت دانش‌آموزان هستند و نمی‌توان مسئولیت تربیت را به عده‌ای محدود ساخت. ۳. همچنان که مسئولیت تربیت، تفکیک‌ناپذیر است و همه افراد در مدرسه مسئول آن هستند، همه فعالیت‌ها در مدرسه اعم از فعالیت‌های آموزشی و پرورشی زمینه و بستری است، برای تربیت به مفهوم عام آن. نمی‌توان فعالیت‌ها را صرفاً تربیتی و یا فعالیت‌ها را صرفاً آموزشی تعریف نمود. ۴. بازنگری و روزآمد سازی محتوا در مقایسه با ساختار، دارای اهمیت و ضرورت بیشتری است. به عبارت دیگر مشکل امور تربیتی با کم و زیاد کردن پست‌های اداری و یا تحول در سلسله پست‌های مدیریتی، قابل حل نیست، بلکه باید طرحی نو در برنامه‌ریزی درسی و معلمان و مدرسان مربوط به آن در انداخت (محتوا - معلم).

پیشنهادات برای سایر محققان

۱. با توجه به مطالعات پژوهشگر، پژوهش‌های اندکی در زمینه عفاف و حجاب در مدارس پسران انجام شده است، بنابراین بهتر است سایر پژوهشگران در آینده در پژوهش‌های خود به این مسئله بپردازند.
۲. با توجه به اینکه در این پژوهش رابطه بین کتب درسی، تعامل اولیای مدرسه، ساعات پرورشی و فعالیت پرورشی، در دوره متوسطه بررسی شد، پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آینده این رابطه در سایر دوره‌های نظام آموزشی نیز بررسی شود.
۳. بررسی موضوع پژوهش در سایر شهرستان‌های کشور.

۴. استفاده از روشهای کیفی، مشاهده و مصاحبه در پژوهشهای آتی.
۵. بررسی رابطه مشاوره و انتقال فرهنگ عفاف و حجاب.
۶. بررسی رابطه فعالیتهای ورزشی و انتقال فرهنگ عفاف و حجاب.
۷. بررسی رابطه فعالیتهای علمی و انتقال فرهنگ عفاف و حجاب.

فهرست منابع و مآخذ

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، قم، نشر ادب حوزه، چاپ اول، ۱۳۶۷ش.
۲. احمدی، احمد، «بحران هویت در دوره نوجوانی و چگونگی ارزیابی و برخورد با آن»، سمینار مسائل نوجوانان و جوانان با تأکید بر مسائل جوانان ایران، اصفهان، ۱۳۷۲ش.
۳. اسماعیلی، غلامرضا، «جهانی شدن یا جهانی سازی»، ماهنامه تدبیر، سال پانزدهم، شماره ۱۵۵، فروردین ۱۳۸۴ش.
۴. انصاری قمی، ناصرالدین، ترجمه مقدمه غررالحکم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۹ش.
۵. ایران نژاد، علیرضا، پژوهش تدوین مبانی مفروضات اساسی فرهنگ کشور، تهران، وزارت خارجه، ۱۳۸۵ش.
۶. جعفری، محمدتقی، اخلاق و مذهب، تهران، مؤسسه تدوین آثار علامه جعفری، ۱۳۷۷ش.
۷. خادمی، عین الله، بررسی عوامل مؤثر درونی کردن ارزشهای اسلامی در دانش آموزان، از دیدگاه مربیان تربیتی ناحیه ۲ آموزش و پرورش قم، پایان نامه کارشناسی ارشد، ۱۳۷۹ش.
۸. خردمندی، محمدعلی، گفتنمان حجاب، اصفهان، گل بهار، ۱۳۸۸ش.
۹. رحیمی نژاد، عباس؛ و احمدی، علی اصغر، تحلیل و علمی و عملی رابطه با ساخت اجتماعی اقتصادی و تحصیلی خانواده در دانش آموزان دختر و پسر نوجوان شهر تهران، تهران، نشر یاس، ۱۳۸۷ش.
۱۰. رزازی فر، افسر، بررسی مفهوم هویت جمعی و جایگاه هویت ملی در شهر مشهد با تأکید بر تأثیر کامل عام گرایی و عدالت توزیعی بر هویت جامعه‌ای، پایان نامه کارشناسی ارشد، ۱۳۷۷ش.
۱۱. عبدالهی، نسرین، «عوامل اجتماعی مؤثر بر سرگشتگی هویت در بین دانش آموزان دبیرستانی»، مجله آموزه، ۱۳۸۲ش.
۱۲. کاظمی پور، محمدعلی، «بررسی اثر متغیرهای اجتماعی، فرهنگی در عملکرد خانواده‌ها»، مجموعه مقالات نخستین کنگره سراسری آسیب شناسی خانواده در ایران، پژوهشکده خانواده، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۶ش.